

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

FEATURES OF THE CONCEPT “ETHNIC IDENTITY” AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PERSONAL SELF-AWARENESS

Статтю присвячено науковим дискусіям вітчизняних учених, які все частіше апелюють до концепту «етнічна ідентичність» особистості. Цей складний психологічний концепт постійно перебуває у сферах філософського, етнологічного, соціологічного, політологічного, історичного та психологічного аналізу. Однак і дотепер в українській психологічній науці залишається нагальною потреба у глибоких теоретико-методологічних і експериментальних дослідженнях, спрямованих на з'ясування його сутності та структури.

У статті досліджено історичну традицію вивчення етнічної ідентичності в рамках теорії етносу.

Встановлено, що в наукових дослідженнях психологічного спрямування довгий час взагалі не використовувалось поняття «етнос». Лиш в 70-х роках ХХ-го століття дана категорія була введена в науковий обіг Ю. Бромлеем і, як наслідок, почали з'являтися наукові праці, у яких розкрито зміст і функції національної самосвідомості й ідентичності. Водночас варто зауважити, що більшість робіт стосувалися національної самосвідомості як характеристики групи, спільності.

Встановлено, що проблематика етнічної ідентичності в національній площині, на противагу зарубіжній психології, до визначеного періоду розроблялася лише в соціологічній і політологічній науках, що дозволило зробити висновок про те, що саме ця тема не є належно дослідженою.

Резюмовано, що результатами національного пізнання та самопізнання є національне самовизначення й ідентифікація. Афективний компонент виявляється в емоційно-оцінному ставленні особистості до себе та представників інших націй, що може бути позитивним, негативним і амбівалентним. За результатами проведеного дослідження доведено, що умовою розвитку національної самосвідомості є національна свідомість, тобто сукупність уявлень індивіда про етнічний світ – про свій і чужі етноси.

Ключові слова: етнічна ідентичність, особистість, національна самосвідомість, свідомість, самовизначення, ідентифікація.

The article is devoted to the scientific discussions of domestic scientists, who increasingly appeal to the concept of “ethnic identity” of an individual. This complex psychological concept is constantly in the spheres of philosophical, ethnological, sociological, political, historical and psychological analysis. However, even today in Ukrainian psychological science there remains an urgent need for in-depth theoretical-methodological and experimental research aimed at clarifying its essence and structure.

Thus, the article examines the historical tradition of studying ethnic identity within the framework of the theory of ethnics.

It has been established that for a long time the term «ethnos» was not used at all in psychological studies. Only in the 70's of the 20th century, this category was introduced into scientific circulation by Y. Bromley and, as a result, scientific works began to appear in which the content and functions of national self-awareness and identity were revealed. At the same time, it is worth noting that most of the works related to national self-awareness as a characteristic of a group, community.

It has been established that the issue of ethnic identity at the national level, in contrast to foreign psychology, until a certain period was developed only in sociological and political sciences, which made it possible to conclude that this topic is not thoroughly researched.

It is summarized that the results of national knowledge and self-knowledge are national self-determination and identification. The affective component is manifested in an individual's emotional and evaluative attitude towards himself and representatives of other nations, which can be positive, negative and ambivalent.

According to the results of the conducted research, it was proved that the condition for the development of national self-awareness is national consciousness, that is, the totality of an individual's ideas about the ethnic world – about his own and foreign ethnicities.

Key words: ethnic identity, personality, national self-awareness, consciousness, self-determination, identification.

УДК 159.937:94:246.3:159.91
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.21>

Гулак Л.С.

к.юрид.н., доцент,
доцент кафедри психології
та соціально-гуманітарних наук
Національний лісотехнічний університет
України

Глибоке пояснення поняття «національна самосвідомість» у вітчизняній психології можна знайти в дослідженнях М. Боришевського. Саме він уперше звернув увагу на цей концепт у контексті вивчення громадянської спрямованості особистості та висунув твердження про нерозривність «національної свідомості» та «національної самосвідомості». У своїх дослідженнях учений виділяє складові частини національної самосвідомості, серед яких значуще місце посідають самооцінка, домагання, соціально-психологічні очікування та конструкт «образ-Я».

Самооцінка, за словами науковця, є внутрішніми оцінками особистості, які відобра-

жують рівень наявності в неї характеристик, пов'язаних із системою національних цінностей тієї спільноти, з якою вона себе ідентифікує. Ці цінності включають риси національного характеру й усвідомлення відповідальності за долю своєї нації. У процесі аналізу національної самосвідомості виділяється, що самооцінка визначається за параметрами, спільними для будь-якого типу самосвідомості.

Домагання, у свою чергу, розглядаються як спрямованість особистості на досягнення важливих цілей, що визначаються системою національних цінностей. За таких домагань, самооцінок і тотожності з важливими націо-

нальними цінностями особистість робить свій власний вибір у ситуаціях, що стосуються національної (етнічної) сфери [2].

Науковець наголошує, що булінг є зовнішнім проявом самооцінки особистості в ситуаціях, які вона сама вибирає.

Параметри булінгової поведінки подібні до параметрів самооцінки.

Психосоціальні очікування – це сприйняття індивідом таких оцінок представників національностей і народностей удома і за кордоном щодо його національних цінностей і очікуваної поведінки [1].

Чинником розвитку психосоціальних очікувань є самооцінка людини та рівень домагань, які разом приводять до формування в неї загальних синтетичних уявлень про «Я» зі статусом носія та суб'єкта нації (нації) значення, тобто виникнення «образу Его».

Такі уявлення відображають судження індивіда про себе як носія та суб'єкта національних цінностей, про власні дії як представника нації (окремого етносу) [1].

На думку М. Боришевського, характер національної свідомості особистості виявляють також такі чинники: 1) національна ідентичність, тобто усвідомлення особистістю належності до нації, етнічних груп і спорідненості з ними; 2) знання й усвідомлення особою типових ознак етнічної групи, до якої вона належить; 3) свідоме ставлення особистості до минулого (історії), сьогодення та майбутнього свого народу та народу; 4) знання національної території; 5) свідоме та позитивне ставлення до національних цінностей [1; 2].

З погляду психолога, національна ідентичність є не лише складовою частиною, а й визначальним чинником розвитку національної самосвідомості: «Якщо такої самосвідомості немає, приналежність народу до якоїсь нації не може ставити під сумнів розвиток їхньої національної свідомості та самосвідомості» [2, с. 140].

Учений переконливо доводить, що наявність цих компонентів у національній свідомості кожної особистості зумовлює розвиток почуття національної відповідальності та національної гордості.

Загалом М. Боришевський розглядає феномени «національної свідомості» та «національної самосвідомості» як світоглядні орієнтації особистості.

Водночас ці явища вчений також відносив до свого духовного поля.

Учений наголошує на тісному взаємозв'язку між ними: «національна свідомість – це рефлексивне усвідомлення (і водночас ставлення, оцінка) людини як носія свідомості нації» [1, с. 38].

Тема наукового інтересу А. Березіна – походження національної свідомості особистості.

У рамках свого дослідження психолог наголошував на тісному взаємозв'язку національної й етнічної свідомості, детермінованого ціннісним самовизначенням особистості в соціально-моральному просторі.

Відповідно до цієї думки вчений закликає до нерозривності понять «етнічно-національна свідомість» і «загальнонаціональна самосвідомість».

Він зазначав, що національна свідомість є відносно стійкою системою індивідуального свідомого усвідомлення й оцінки етнічних компонентів і наявних відмінностей у житті та діяльності народу.

У результаті засвоєння людиною цих компонентів з'являється самоусвідомлення себе як представника етносу.

На його думку, складовою частиною і водночас чинником розвитку національно-національної свідомості (самосвідомості) є усвідомлення представниками етносів (націй) таких семантичних структур, як: унікальність національної психології їхньої спільноти; психолого-культурні особливості нації; спорідненість та ідентичність зі своєю етнічною спільнотою; особливості їхньої національної психології; усвідомлення себе як підданого свого народу [3–5].

П. Шугай досліджував рефлексію національної особистості в молодшому шкільному віці та розглядав структуру національної самосвідомості з погляду традиційного трикомпонентного підходу.

У межах цієї структури психологи виділяють такі елементи: 1) пізнання – знання й уявлення людини про специфічні національно-психологічні та національно-культурні особливості нації; 2) емоції та ціннісні орієнтири – національно-культурні й етнопсихологічні мотиви та потреби особистості; 3) орган управління – свідоме вираження особи як представника окремої держави [6–8].

Проте очевидно, що перший компонент належить до сфери національної свідомості, другий – до структури особистості представника національної спільноти. Тоді як зміст третьої частини ще чітко не визначено.

Психологиня О. Шевченко зробила важливі висновки в результаті дослідження національної ідентичності як ключового чинника формування самооцінки.

Вона вважає, що когнітивно-мотиваційним стрижнем і системоутворювальним ядром у структурі національної свідомості людей є національна ідентичність.

Національна ідентичність є результатом ідентифікації людини зі своєю нацією, а також є складником когнітивної складової частини національної самосвідомості, а точніше – «образу», «національного Я» особистості.

Варто зазначити, що остання думка О. Шевченко погоджується з думкою вітчизняних уче-

них М. Боришевського [2; 9; 10] та В. Москальця [11], які вважають національну ідентичність однією з основних складових частин національної свідомості кожної людини.

О. Шевченко визначає національну ідентичність як процес ідентифікації особистості з окремою нацією, сутністю якого є суб'єктивне відчуття людиною своєї приналежності до цієї нації.

Учений звертає увагу на те, що основою розвитку цього почуття є стійкий емоційний зв'язок між людиною та нацією.

Тоді як виникнення цього зв'язку визначається: наявністю в особистості досить стійкої системи уявлень і свідомих оцінок справді цілісних і диференціюючих характеристик національного життя (тобто, за А. Березіним, національно-національної свідомості), про які ми згадували вище, прийняття індивідом національних норм і цінностей собою [3; 12; 13].

Слідуючи аксіомам, висунутим М. Боришевським, у процесі дослідження скаутського руху як важливої психологічної умови розвитку національної свідомості особистості підлітка Н. Євдокимова спробувала деталізувати структуру поняття «національна свідомість» особистості та представила її у вигляді такої моделі.

Такі конструкти національного самосприйняття є центральними для цієї структурної моделі: самооцінка, знуцання, психосоціальні очікування, «уявлення про себе» та національна ідентичність.

На переконання Н. Євдокимової, важливими елементами у структурі національної самосвідомості є також такі: усвідомлення людиною приналежності до окремої нації; усвідомлення особистістю пріоритетних характеристик свого народу (історії, держави, мови, культури, традицій, території) та їхнього значення; шанобливе ставлення особи до цих ознак, вільне володіння державною мовою, повага до національних традицій; творча праця людини, спрямована на розвиток культури свого народу; усвідомлення людиною психологічних особливостей і унікальності свого народу; етична оцінка соціальних аспектів національного життя; самооцінка відповідно до сформованої нацією системи цінностей; сприйняття людиною національних інтересів і здатність підпорядковувати особисті інтереси; самокритика недовіків країни; толерантне і тактовне ставлення до іноземних представників [14–16].

Аналіз сучасних психологічних праць засвідчив переплетення вчених визначень етнічних і національних феноменів у визначенні сутності та психологічної структури поняття «самооцінка».

Національна свідомість особистості є надзвичайно важливим компонентом у самосприйнятті індивідуума.

Тому брак глибоких теоретичних, методологічних і емпіричних досліджень, безпосередньо пов'язаних із природою та структурою етнічної ідентичності особистості, а також психосоціальних характеристик у процесі її формування, підтверджених сучасною психологічною наукою, підтверджує нагальність необхідності проведення таких досліджень.

У філософських дослідженнях ідентичність постає як «самість». Насамперед визначається нормативна характеристика. Тобто цінності та екзистенційні основи.

Соціологи визначають ідентичність як набір соціальних ролей і статусів, організованих відповідно до вимог соціальної системи.

Тобто суспільство та соціальні інститути є основними категоріями поняття ідентичності [3; 17].

Психологи загалом розглядають ідентичність як важливу психічну функцію, яка забезпечує виживання індивіда як цілого, що характеризується динамічною сталістю та зміною протягом життя індивіда.

Загалом існує два підходи до вивчення ідентичності: у першому ідентичність визначається як суттєва характеристика особистості. Вона є внутрішньою й існує протягом усього життя кожної людини. Ідентичність – це внутрішня ідентичність і безперервність існування кожної людини [18].

У другому підході ідентичність розкривається як ситуативна. Наявність ідентичності пов'язана із процесом самоусвідомлення особистості.

Отже, ідентичність змінюється залежно від ситуації, тобто визначається соціальним контекстом [19].

Аналіз наукових джерел дозволяє підтвердити, що незважаючи на появу перших психологічних досліджень (соціальної) ідентичності наприкінці 50-х рр. 20 ст., інтерес до цього питання виник значно раніше.

Термін «ідентичність» уперше ввів у психологію Е. Еріксон, який визначив ідентичність як безперервність і внутрішню ідентичність людини, динамічний процес, який триває протягом усього життя людини [20–22].

Це Я-образ, який людина засвоює і приймає в багатьох стосунках із навколишнім світом, відчуття цілісності та зрілості, повноти та стабільності у стосунках із власним «Я», незважаючи на внутрішні та зовнішні зміни.

У зв'язку із цим, на думку Е. Еріксона, основними функціями ідентичності є адаптивна, що допомагає зберегти цілісність та індивідуальність людського досвіду, і організаційна, що відповідає за організацію досвіду.

Науковці Дж. Мід і К. Кулі розглядають ідентичність як результат і умову взаємодії [3; 28], як спосіб упровадження життєвого досвіду в індивідуальне «Я».

Приблизно в 1970-х рр. була сформована теорія соціальної ідентичності. Аналіз підходів до розуміння соціальної ідентичності показує, що, незважаючи на відмінності у трактуванні цього феномену представниками різних напрямів, соціальна ідентичність розглядається як категорія, у якій виражається чийсь соціальний досвід.

Серед різних типів соціальних ідентичностей дослідники виділяють етнічну (національну), особисту, культурну, професійну тощо.

Аналіз проблеми показує, що в сучасній психологічній науці самоідентифікація розглядається насамперед як психологічний механізм визначення ідентичності, що складається щонайменше із трьох етапів.

Ці етапи можуть бути як самостійно функціонуючими структурами, так і складовими частинами процесуальної динаміки ідентифікації як процесу.

В останньому випадку це: а) реалізація участі у структурі ідентичності принципово нових особистісно-рольових цінностей; б) перебування ідентичності відповідно до специфічного прояву її нових структурних елементів; с) визначення ієрархії пріоритетів нових елементів і порівняння її з попереднім набором індивідуальних і рольових значень.

Нині у психологічній науці етнічна ідентичність розглядається як складова частина соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, яка стосується почуття приналежності до етнічної спільноти.

У структурі поняття часто виділяють два основні компоненти – когнітивний (знання, розуміння особливостей групи й усвідомлення себе як члена групи за визначеними ознаками) і афективний (оцінка групових якостей, ставлення до приналежності) [20].

Залежно від ідентичності людини можна з тією чи іншою часткою ймовірності передбачити її поведінку, прийняті цінності та норми, уподобання та принципи, стереотипи та настанови тощо.

Оскільки соціальна ідентичність – це уявлення про свою приналежність до соціальної групи, прийняття цінностей, настанов, стереотипів і норм є важливим у межах цієї групи.

Можна припустити, що для окремого індивіда в будь-який момент часу різні типи ідентичностей є релевантними різною мірою, тобто в деякий час одна ідентичність є найбільш помітною, «домінантною».

Отже, у цей момент індивід оновлює, з усвідомленням своєї приналежності, усю систему норм, цінностей тощо. Інакше кажучи, ієрархія цінностей не є фіксованою, вона перебудовується із часом відповідно до актуальних поточних ідентичностей, як і розгорнуті моделі поведінки.

Із цього погляду поточна соціальна ідентичність є одним із механізмів поведінки та внутрішніх моделей, які узагальнюються, рес-труктуризуються, оцінюються та класифікуються відповідно до критеріїв, механізм, тісно пов'язаний зі зв'язками й об'єктивними соціальними відносинами [20].

Індивід, який вибирає собі те чи інше місце в соціальному просторі, тим самим вибирає для себе ідентичність.

Однак у сучасному мінливому світі, де постійно змінюються позиції в соціумі, де нині найбільш «популярною, престижною, актуальною» є одна позиція в соціальній ієрархії, а завтра зовсім інша, індивід не може поручитися, що статус, який він має сьогодні, завтра буде таким же за престижністю та прибутковістю. У таких умовах існування індивід вибирає для себе найбільш стійку приналежність, а саме – *етнічну*.

Які категорії використовує індивід, щоб піти від переживань, пов'язаних із приналежністю до етнічної групи? У формуванні соціальної ідентичності він може спиратися на громадянську *ідентичність*. Або зараховувати себе до широких наднаціональних спільнот – європейців, азіатів, громадян світу, тобто декларувати космополітичну ідентичність. Однак витіснення зі структури соціальної ідентичності однією з її найважливіших складових частин – етнічної ідентичності – загрожує, з одного боку, втратою цілісності Я-образу, а з іншого – втратою зв'язків із будь-якою культурою. Втрата етнічної ідентичності може призвести до негативних наслідків для ідентичності людини загалом, що довгий час виявлялося, наприклад, у негритянському відчутті «я – ніхто», невидимості, безіменності, безликісті.

Отже, проблема розуміння, функціонування, розвитку етнічної ідентичності стає нині однією з найактуальніших не тільки в Україні, але й у всьому світі.

Етнічні процеси – культурні, мовні, політичні – потребують нині дуже докладного та серйозного вивчення з боку науковців – етнопсихологів, етнополітологів, етносоціологів, етносоціокультурологів, адже в сучасному житті є такі відповіді, які зовсім не вкладаються у звичну систему парадигм щодо національного питання. Навіть більше, виявляється, що нині вже чітко означають себе малодосліджені етнічні явища, до яких, безумовно, ми відносимо проблему етнічної ідентичності народу в поліетнічному середовищі. Усе це спричинює необхідність системного вивчення етнокультурних процесів, використання методології різних наук, які досліджують проблему етносу, культури, суспільства.

Деякі автори сучасних досліджень пропонують оригінальні підходи до вивчення етнічної ідентичності й інших етнопсихологічних про-

явів особистості. Так, загальну класифікацію підходів до вивчення етноідентичності було запропоновано О. Галкіною [4].

Умовно їх можна поділити на *психологічні, соціально-психологічні та соціологічні*. У межах психологічного підходу головним предметом дослідження є особистість, яка виступає як носій етнокультурних особливостей і якостей. Етнічна ідентичність розглядається тут як одна зі складових частин структури особистості та її самосвідомості. Психологічний підхід передбачає вивчення когнітивного аспекту етнічної ідентичності, дослідження уявлень про свою етнічну приналежність, її ролі для кожної окремої людини, її місця у структурі особистості. Цей підхід, як зазначає О. Галкіна, деякою мірою відповідає вітчизняним розробкам у сфері дослідження національної самосвідомості. У рамках соціально-психологічного підходу в центрі уваги опиняється людина як член етнічної групи, а *етнічна ідентичність – як компонент соціальної ідентичності*.

Головним об'єктом досліджень, виконаних у руслі соціологічного підходу, є етнічна спільнота, або група. Етнічна ідентичність досліджується тут як один із базових феноменів етнічної самосвідомості.

Аналіз джерел показав, що етнічну ідентичність автори розуміють як результат емоційно-когнітивного процесу усвідомлення етнічної приналежності, ототожнення індивідом себе із представниками свого етносу та відокремлення від інших етносів, а також глибоко особистісно значуще переживання своєї етнічної приналежності.

Загалом, поняття «етнічна ідентичність» не еквівалентне таким поняттям, як «етнічність» і «етнічна самосвідомість». Як висновок, етнічна ідентичність не тотожна й етнічній самосвідомості, оскільки, як стверджують В. Лурье, Г. Солдатов, А. Сухарев та інші, етнічна ідентичність не зводиться лише до усвідомлення етнічної приналежності, адже містить цілий пласт етнічного несвідомого, а також тому, що передбачає надання людиною емоційно-ціннісного значення своїй етнічній приналежності. Поряд із віднесенням індивідом себе до представників свого етносу етнічна ідентичність включає насамперед глибоко значуще переживання даної приналежності як однієї з найважливіших складових частин у системі уявлень людини про себе [27–29].

Отже, підбиваючи підсумки, можна відмітити суттєву характеристику дискурсу навколо проблеми етнічної ідентичності. Такою характеристикою є досить слабка структурованість і «розмитість» означеного питання. Велика кількість думок, позицій і поглядів навіть щодо дефініції етнічної ідентичності в рамках різних теоретичних підходів, з одного боку, відобра-

жає складну, суперечливу та мінливу природу даного феномену, а із другого – свідчить про неналежну розробленість наявної методології. Тому, зважаючи на сучасний стан розроблення проблеми, варто зазначити, що теоретичний пошук набуває непересічного значення, адже визначає методологію, перебіг та інтерпретацію результатів емпіричних досліджень. Теоретична актуальність полягає також у визначенні структури етнічної ідентичності та пошуку її змістового наповнення. Розмаїття теоретичних підходів до визначення етнічної ідентичності відбивається в різноманітних ракурсах вивчення цього феномену. У кожному з напрямів залучаються свої пояснювальні принципи, власний категоріальний апарат, отже, пропонуються й різні методичні прийоми дослідження.

Індивід, обираючи ту чи іншу локацію в соціальному просторі, тим самим обирає ідентичність. Однак у сучасному мінливому світі, де позиції в суспільстві постійно змінюються, де нині посада в соціальній ієрархії є «популярною, престижною, актуальною», а завтра буде зовсім іншою, людина не може гарантувати, що посада, яку вона обіймає нині, завтра буде такою ж престижною та прибутковою. У таких умовах індивіди вибирають для себе найстійкіший зв'язок, яким є нація.

Які категорії використовує індивід, щоб уникнути досвіду, пов'язаного з належністю до етнічної групи?

Для формування соціальної ідентичності можна спиратися на громадянську ідентичність. Або вважати себе однією з величезних наднаціональних спільнот – європейців, азіатів, громадян світу, тобто претендувати на міжнародну ідентичність. Проте вихід зі структури соціальної ідентичності одного з найважливіших її елементів – національної ідентичності – з одного боку, загрожує втратою цілісності Я-образу, з іншого – втратою цілісності зв'язку Я з будь-якою культурою.

Втрата етнічної ідентичності може мати негативні наслідки для загальної ідентичності людини, що давно проявляється, наприклад, у відчутті чорношкірих людей «Я ніщо, ніхто», невидимості, анонімності, безіменності.

Отже, проблема розуміння та розвитку національної ідентичності нині стає однією з найактуальніших проблем не лише в Україні, а й у всьому світі.

Етнічні процеси – культура, мова, політика – потребують зараз дуже детальних і серйозних досліджень науковців – етнопсихологів, етнополітологів, етнологів, культуросоціологів, адже в сучасному житті є такі відповіді, які не вписуються у звичну парадигматичну систему, пов'язану з етнопитанням. Навіть більше, виявляється, що нині яскраво проявилися малодосліджені етнічні явища, звісно ж, через

проблему національної ідентичності людей у поліетнічному середовищі.

Усе це потребує системного вивчення національних культурних процесів, використання методів різних наук для дослідження національних, культурних і соціальних проблем.

Деякі автори сучасних досліджень пропонують унікальні підходи до вивчення національної ідентичності й інших національно-психологічних проявів особистості.

Загальну класифікацію методів дослідження національної ідентичності запропонував О. Галкіна [4].

Загалом їх можна розділити на психологію, соціальну психологію та соціологію. У рамках психологічного методу основним об'єктом дослідження є особистість, яка виступає в ролі носія національно-культурних особливостей і якостей. Національна ідентичність тут розглядається як один із компонентів, що становлять особистість і самосвідомість.

Психологічний підхід передбачає дослідження когнітивного аспекту національної ідентичності, вивчення уявлень про етнічність, її роль для кожного індивіда, місце у структурі особистості. Цей підхід, як наголошувала О. Галкіна, деякою мірою відповідає вітчизняним напрацюванням у галузі дослідження національної самосвідомості.

У психосоціальному підході акцент робиться на людей як представників окремої етнічної групи й етнічну ідентичність як складник соціальної ідентичності.

Основним об'єктом дослідження, що здійснюється соціологічним методом, є спільнота, чи етнічна група. Національна ідентичність тут досліджується як один з основних феноменів національної самосвідомості.

Аналіз джерел показує, що автор розуміє національну ідентичність як результат емоційно-когнітивного процесу усвідомлення нації, ототожнення особистості із представниками власної нації та відокремлення від інших етнічних груп, а також глибоко особистісно значущий досвід їхньої раси.

Загалом поняття «національна ідентичність» не є еквівалентом таких понять, як «нація» та «національна самосвідомість».

Отже, національна ідентичність – це не те саме, що національна самосвідомість, оскільки, як стверджують В. Лур'є, Г. Солдатова, А. Сухарев та інші, національна ідентичність не зводиться лише до свідомості, етнічності, оскільки вона конотує цілий пласт національного несвідомого, а також тому, що воно надає людині емоційно-ціннісного значення її етнічної приналежності.

Поряд із самовіднесенням особистості до представників свого народу національна ідентичність включає передусім глибоко осмислене переживання цієї приналежності як

одного з найважливіших компонентів соціальної системи, системи уявлень, які людина має про себе [27–29].

Отже, аналіз національної ідентичності доводить, що це надто складне утворення і не може бути адекватно розглянуте в рамках єдиної системи чи наукового напрямку.

Тому йдеться про прийняття системного підходу, створення цілісної теоретичної концепції, яка може слугувати основою для емпіричних досліджень явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник. Київ, 2013. 104 с.
2. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія / М. Боришевський та ін. ; за заг. ред. М. Боришевського. Київ : Педагогічна думка, 2011. 200 с.
3. Боришевський М. Духовність в особистісних вимірах. Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Академії педагогічних наук України / за ред. С. Максименка. Т. X. Ч. 4. Київ, 2008. 286 с.
4. Кремень В. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 17–30.
5. Боришевський М. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
6. Гуменюк О. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
7. Савчин М. Духовна парадигма психології : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 252 с.
8. Козлов А. Духовність як літературознавча категорія : монографія. Київ : Акцент, 2005. 272 с.
9. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості. *Соціальна психологія*. 2005. № 6 (14). С. 31–42.
10. Степаненко І. Духовність і життєва компетентність. *Філософська думка*. 2005. № 6. С. 40–45.
11. Третьяк О. Формування ціннісного ставлення до людини. *Сучасна школа України*. 2016. № 5. С.
12. Омельченко Л. Соціальна ідентичність особистості в ситуації невизначеності. *Психологічні перспективи*. Спеціальний випуск : Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. Т. 2 : Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. Київ : Вид-во ІСПП НАПН України, 2012. С. 117–124.
13. Колісник О. Концепція переходу на постнекласичну парадигму взаємодії особистості зі світом шляхом духовного саморозвитку. *Соціальна психологія*. 2011. № 2. С. 88–103.
14. Савчин М. Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості. *Психологія особистості : науковий теоретико-методологічний і прикладний журнал / Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. Івано-Франківськ*, 2015. № 1. С. 42–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2015_1_7.

15. Головатий М. Формування духовної особистості в українському контексті. *Персонал*. 2013. № 5. С. 18–26.
16. Сурмяк Ю. Психологічні механізми духовного розвитку особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Психологічна» / редкол. : В. Середя та ін. Львів, 2016. Вип. 2. С. 63–73.
17. Бичко О. Концептуальні засади вивчення етнічної ідентичності. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». 2003. №19. С. 52–54.
18. Мишко Н. Шляхи формування мотиваційно-ціннісної готовності майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти. *Психологія і особистість*. 2015. № 2. С. 235–246.
19. Борбич С. Роль духовності та ціннісних орієнтацій у формуванні особистості майбутнього вчителя початкової школи. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія «Педагогічні та історичні науки». Київ, 2013. Вип. 115. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2013_115_6.
20. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу : аудіокнига. URL: <https://youtu.be/24hMf3luprA?si=Q-qjmWhos6xkBXVQ/>.
21. Maternal Guilt and Shame: The Role of Self-discrepancy and Fear of Negative Evaluation / M. Liss et al. *Journal of Child and Family Studies*. 2013. Vol. 22. P. 1112–1119. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9673-2>.
22. Pierret C. Sandwich generation: women caring for parents and children. *Monthly Review*. 2006. URL: <https://www.bls.gov/opub/mlr/2006/09/art1full.pdf>.
23. Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір : монографія. Київ : Самміт-книга, 2010. 432 с.
24. Москалець В. Психологічне обґрунтування української національної школи. Львів : Світ, 1994. 144 с.
25. Савицька О., Співак Л. Етнопсихологія : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2011. 264 с.
26. Журавльова Л., Шмиглюк О. Етнічна ідентичність та особистісне зростання. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства : монографія / ред. кол. : Т. Коломієць та ін. ; за наук. ред. Л. Журавльової. Житомир, 2020. С. 7–34.
27. Максименко С. Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 45–52.
28. Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості : монографія / О. Кокун та ін. ; за ред. О. Кокуна. Київ : Педагогічна думка, 2015. 297 с.
29. Павленко В., Таглін С. Етнопсихологія : навчальний посібник. Київ : Наука, 1999. 346 с.